

ქეთევან ოჩიკიძე,
ხელოვნებათმცოდნეობის დოქტორი,
საქართველოს შოთა რუსთაველის თეატრისა და კინოს
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ხელოვნებათმცოდნეობის
მიმართულების ასისტენტი

რეზიუმე

ხახულის მთავარი ტაძრის (X საუკუნე) სამხრეთ პორტალზე წმინდა პეტრე კლიტითა და გასაღებით ხელში, სახარებისეული ნარატივის მიხედვით (მათე 16:18), სასუფეველის ბჭის მცველის ესქატოლოგიური სიმბოლოა და ამ მიმართებით პორტალს სასუფეველის კარის მნიშვნელობას სძენს, რომლის გავლით საკრალურ სივრცეში ვხვდებით. კარის ირგვლივ განლაგებული სხვა სკულპტურები (იონას ხსნა ვეშაპის მუცლიდან, ალექსანდრე მაკედონელის ამაღლება, გრიფონი, მამალი და სხვა), ფართო კონტექსტში გააზრებით, ხსნისა და აღდგომის თემას უკავშირდება, ტიმპანის „ჯვრის ამაღლება“ კი გამოსახულებებს ესქატოლოგიური იდეით აერთიანებს. თითოეული მათგანი ღრმა სიმბოლური მნიშვნელობის მატარებელია და პორტალთან კავშირში ორიგინალური მხატვრულ-თეოლოგიური აზროვნების ამკარა მაგალითს წარმოადგენს.

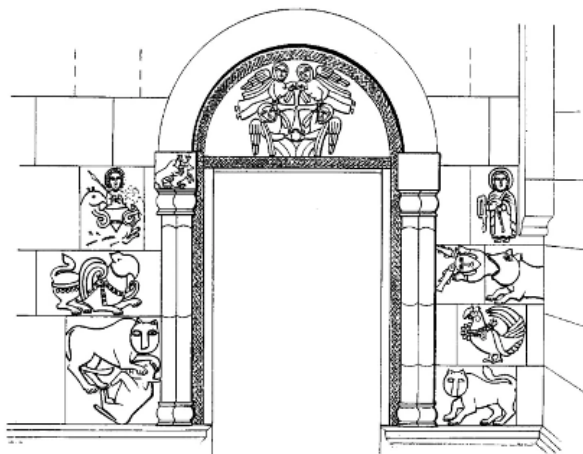
წმინდა პეტრეს ესქატოლოგიასთან კავშირი დადასტურებულია „დღე განკითხვის“ კომპოზიციაში მისი ჩართულობით, რისი არაერთი მაგალითიც შემოგვრჩა შუა საუკუნეების ქართულ მონუმენტურ მხატვრობაში. რელიეფებზეც პეტრესა და პავლეს ფიგურები დაკავშირებულია ქრისტეს მიერ მსჯავრის აღსრულების მომენტთან და, შესაბამისად, იმავე, ესქატოლოგიური შინაარსით არიან დატვირთულნი (გორა, დმანისის რაიონი, VI საუკუნე, ჯოისუბანი, X საუკუნე).

ხახულის პორტალზე მოციქულ პეტრეს ფიგურას იდეურ-შინაარსობრივი პარალელები ეძებნება აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ქრისტიანული ქვეყნების ხელოვნებაში. კერძოდ, კარგადაა გამოკვეთილი მოციქულ პეტრეს, სამოთხის კარიბჭის მცველის, განზოგადებული, სიმბოლური სახე, რომელიც, ფართო გაგებით, აპოკალიფსის მისტერიასაც მოიცავს.

წმინდა კიბრე ხახულის (X საუკუნე) მთავარი ტაძრის პორტალის რელიეფი

საკვანძო სიტყვები: შუა საუკუნეების ქართული ქანდაკება, ხახულის
ტაძრის პორტალი, მოციქული პეტრე, სამოთხის კარის მცველი,
განკითხვის დღე, ესქატოლოგია

ისტორიულ ტაოში მდებარე ქართული ხუროთმოძღვრების ერთ-ერთი გამორჩეული ძეგლი, X საუკუნეში აგებული ხახულის ტაძარი, რელიეფური ქანდაკების შესანიშნავ ნიმუშებს შეიცავს. ფიგურული რელიეფები სიმბოლური სახეების მრავალფეროვნებით გამოირჩევა. მათი მნიშვნელოვანი ნაწილი მთავარი ტაძრის პორტალის ორივე მხარეს არის თავმოყრილი და ალექსანდრე მაკედონელის ამალგების, ფასკუნჯის, ხარზე ლომის თავდასხმის, წმინდა პეტრეს, წინასწარმეტყველ იონას გეშაპის მუცლიდან სასწაულებრივი ხსნის, მამლისა და ლომის სკულპტურულ გამო-სახულებებს მოიცავს, რომელთაც ტიმპანზე გამოკვეთილი ჯვრის ამალგების კომპოზიცია აერთიანებს (სურ. 1). აღნიშნული ფიგურ-

სურ. 1. ხახულის მთავარი ტაძრის სამხრეთი პორტალის რელიეფები

რები კარგად გააზრებულ თეოლოგიურ საფუძველზეა აგებული და ორგანულად ეწყობიან ტაძრის „რელიეფური დეკორის სკულპტურულ პროგრამაში, რომელიც ქრისტიანობის ტრიუმფის, აღდ-

გომის, ამალღებისა და ხსნის იდეას გადმოგვცემს“ და ამავდროულად, ესქატოლოგიური დატვირთვა აქვთ.¹ თითოეული გამოსახულების აღნიშნულ იდეებთან მიმართება კარგადაა შესწავლილი ქართულ ხელოვნებათმცოდნეობაში.²

ესქატოლოგიასთან პირდაპირ კავშირშია, კარის მარჯვენა მხარეს, ზედა რეგისტრში განთავსებული, პორტალისაკენ მიმართული წმინდა პეტრეს ფიგურა, დიდი ზომის ბოქლომითა და გასაღებით ხელში (სურ. 2). ხშირად სწორედ ამგვარი სახით წარმოგვიდგება მოციქული „ღლე განკითხვის“ იკონოგრაფიაში, სამოთხის კარის წინ, ფსიქოპომპის როლში – სამსჯავროს შემდეგ იგი მართალთ

სურ. 2. წმინდა პეტრე. ხახულის ტაძრის პორტალი, X ს.

სამოთხემდე აცილებს. მოგვიერთ შემთხვევაში, წმინდა პეტრე გასაღების გარეშე ეგებება მართალთა დასებს სასუფეველის კართან.

პეტრე³ ქრისტეს ერთ-ერთი პირველი და საყვარელი, რჩეული მოწაფე, თავის მოძღვარს თან ახლდა მიწიერი ცხოვრების მანძილზე, იხილა მისი ფერისცვალება, სამგზის უარყო იესოს მოწაფეობა და აღიარა ის ღმერთის ძედ – „შენ ხარ ქრისტე, ძე ღმერთისა ცხოველისაჲ“ (მათე 16:16). ამის საპასუხოდ ქრისტემ მიუგო: „და მე გეტყვ შენ, რამეთუ შენ ხარ კლდე, და ამას კლდესა ზედა აღვაშენო ეკლესიაჲ ჩემი, და ბჯენი ჯოჯოხეთისანი ვერ ერეოდიან მას. და მიგცნე შენ

¹ ხუნდაძე, ალექსანდრე, 2007, N 10, გვ. 55.

² იქვე, გვ. 49-64; ალადაშვილი, ხახულის, 2004, გვ. 10-11; Djobadze, 1992, pp. 149-152; Winfield, Some, vol. 31, pp., 1968, pp. 33-72.

³ მოციქულობამდე მისი სახელი იყო სიმონი, პეტრე მას უწოდა ქრისტემ, რაც ბერძნულად ნიშნავს „კლდეს“.

კლიტენი სასუფეველისა ცათაფსანი; და რომელი შეჰკრა ქუეყანასა ზედა, კრულ იყოს იგი ცათა შინა; და რომელი განჰჴსნა ქუეყანასა ზედა, ჴსნილ იყოს იგი ცათა შინა“ (მათე 16:18-19). მათეს სახარების ეს პასაჟი საფუძვლად დაედო „განკითხვის დღის“ კომპოზიციებში ცეცხლოვანი ქერუბიმის მიერ დაცული სამოთხის კარის მართალ-თათვის გამღები მოციქული პეტრეს მხატვრულ სახეს. იგი თავს-დება სამოთხეში მყოფი კეთილგონიერი ავაზაკის, აღსაყდრებული ღვთისმშობლის, „აბრაამის წიაღის“ გვერდით. ხშირად მოციქულს თან ახლავს ანგელოზი, რომელიც სამოთხის კარზე მიუთითებს.

სპილოს ძვლის „დღე განკითხვის“ ადრეულ კომპოზიციებში (IX და XI საუკუნის ნიმუშები ვიქტორისა და ალბერტის მუზეუმიდან) მართალთა ჯგუფს სამოთხისკენ ანგელოზი მიუძღვის. წმინდა პეტრე გასაღებით ან მის გარეშე, XI საუკუნიდან უკვე ჩანს ხელნაწერის მინიატიურებში (Paris gr. 74, XI საუკუნე), სინას მთის „საშინელი სამსჯავროს“ ხატზე (XII საუკუნე), ტორჩელოს მოზაიკურ კომპოზიციაში (XII საუკუნე) (სურ. 3) და ასე შემდეგ და საბოლოოდ იმკვიდრებს ადგილს იკონოგრაფიაში. ის რომანული და გოტიკური კათედრალების პორტალების გრანდიოზული ზომის „საშინელი

სურ. 3. მინდა პეტრე სამოთხის კართან. „განკითხვის დღე“. ტორჩელოს მოზაიკა, XII ს.

სამსჯავროს“ შემადგენელი ნაწილია ან კარიბჭის სიახლოვეს თავსდება (ოტენი (XII საუკუნე), ბაზელი (XII საუკუნე), ამიენი (XIII საუკუნე) (სურ. 4), ბურჟი (XIII საუკუნე), არლი (XII -XV საუკუნეები), პარიზი (XIII საუკუნე), ფრიბური (შვეიცარია, XIV საუკუნე) (სურ. 4), ვებლე (XII საუკუნე) და ასე შემდეგ).

სურ. 4. წმინდა პეტრე. ფრიბურის კათედრალი. XIV ს.

დასავლეთევროპული ქვეყნების საფასადო ქანდაკებაში მოციქული პეტრე ეკლესიის ფლობისა და რომის პაპის ძალაუფლების სიმბოლოდ მიიჩნევა და გასაღებით ხელში „განკითხვის დღისაგან“ განცალკევებითაც გამოისახება.

ქართული მონუმენტური მხატვრობის არაერთმა ძეგლმა შემოინახა მოციქულის ფიგურა „განკითხვის დღის“ კომპოზიციაში, ესენია: ატენი (XI საუკუნე), ბოჭორმა (XI საუკუნე), იკვი (XII საუკუნე), ბეთანია (XII საუკუნე), ახტალა (XIII საუკუნე), ტიმოთესუბანი (XIII საუკუნე), ჭულე (XIV საუკუნე) და სხვა.⁴

განსხვავებული მდგომარეობაა ფიგურულ რელიეფებთან მიმართებით. სახულის გარდა, წმინდა პეტრე გასაღებით გვხვდება

⁴ ჩამოთვლილ მოხატულობებში დასტურდება წმინდა პეტრეს ფიგურა სამოთხის კარის სიახლოვეს, თუმცა, ფრესკათა დაზიანების გამო, ყველგან ვერ დგინდება მისი ატრიბუტიკა.

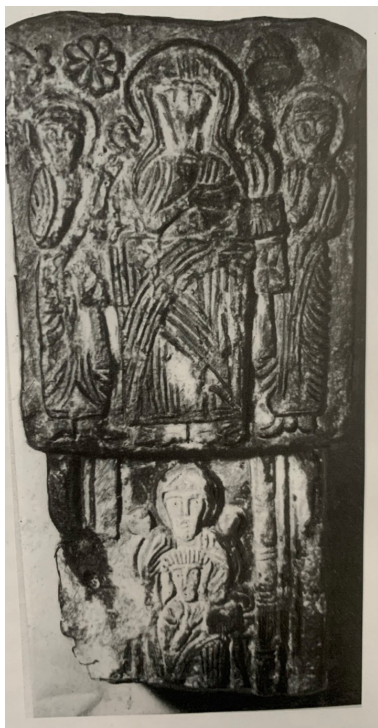
მხოლოდ ჯოისუბანში (X საუკუნე) (სურ. 5). მოციქულები პეტრე და პავლე მსაჯულ-ქრისტესთან ერთად უკანასკნელ მსჯავრს აღასრულებენ. ჯოისუბნის სარკმლის საპირეს ეს ნაწილი ასახავს ქრისტეს ტრიბუნალს, სადაც პეტრე გვევლინება როგორც სასამართლო პროცესის მონაწილე და ამავე დროს, სასუფეველის ბჭის გასაღების მფლობელი. უშუალოდ მის ქვემოთ, სხვა ფილაზე, მოთავსებულია მართლებისა და ცოდვილების სულთა (ან საქმეთა) აწონვის პროცესი. ფილებზე გამოსახულებათა ამგვარი განლაგება, ერთი შეხედვით, „დღე განკითხვის“ კლასიკურ კომპოზიციას მოგვაგონებს, სადაც მოციქული პეტრე წინ უძღვის მართალთა გუნდს სამოთხისკენ.

სურ. 5. წმინდა პეტრე გასაღებით. განკითხვა, ჯოისუბნის რელიეფი. X ს.

ჯოისუბნის მსჯავრის მსგავსი კომპოზიცია გამოკვეთილია ქვასვეტის კაპიტელზე (VI საუკუნე) სოფელ გორადან (დმანისის რ-ნი). აღსაყდრებულ ქრისტესთან ერთად, მოციქულების - პეტრესა და პავლეს შარავანდედიანი ფიგურებია,⁵ ყოველგვარი ატრიბუტის გარეშე (სურ. 6). სცენა ასახავს ქრისტეს სამსჯავროს სამფიგურიან ლაკონიურ იკონოგრაფიულ სქემას, რამდენადაც, ქრისტეს საყდარზე ჯდომა, უკვე არის მინიშნება სამსჯავროზე სამართლის

⁵ ჯავახიშვილი, ადრეული, 2014, გვ. 20-21.

სურ. 6. მოციქულები პეტრე და პავლე ქრისტე-მსაჯულთან ერთად. ქვასვეტის კაპიტელი სოფ. გორადან. VI ს.

აღსასრულებლად: „რამეთუ ჰყავ სამართალი ჩემი და მშავრი ჩემი, დასჯედ საყდართა ზედა, მსაჯულო სიმართლისაო“ (ფსალმუნი 9:4). ქვასვეტის მომიჯნავე წახნაგებზე არ არის „განკითხვის დღესთან“ უშუალოდ დაკავშირებული ისეთი გამოსახულება, როგორიცაა ხანდისის სტელაზე (VI საუკუნე), აღსაყდრებული ქრისტესკენ მიმართული საცეცხლურიანი ანგელოზი - აპოკალიფსის მომასწავებელი.⁶ გორას ქვასვეტის შემორჩენილ ფრაგმენტზე ჩვილადი ღვთისმშობლის, ასევე, ადორაციის ჟესტითა და ხელში ყვავილით საერო პირთა ფიგურები⁷ არ ეწინააღმდეგებიან კაპიტელის კომპოზიციის სამსჯავროდ გააზრებას. აღნიშნული სცენის პარალელს ვხედავთ V-VI საუკუნეების ბარბერინის ფირფიტაზე, ქრისტესა და მოციქულების მსჯავრის ერთ-ერთი უძველესი იკონოგრაფიული თემით.

ქრისტიანული აღმოსავლეთის ქვეყნებში, გორას ქვასვეტის მსგავსი სამფიგურიანი ცენტრალური კომპოზიცია VI საუკუნის ანტიოქიის კულტურული წრის სპილოს ძვლის სახარების ყდებზეა პარიზის ნაციონალურ ბიბლიოთეკასა და ეჩმიადინში (ინახება ერევანში, მატენადარანში),⁸ VII საუკუნის ნორავანქის სურბ-ასტ-ვაწაწინის ეკლესია-მავზოლეუმის მეორე სართულის კარის ტიმპანზე (ქრისტე-მსაჯული და მოციქულები გრაგნილებით). იკო-

⁶ აღსანიშნავია, რომ ხანდისისა და გორას ქვაჯვარებზე, აღსაყდრებულ ქრისტესთან გამოკვეთილია მზისა და მთვარის სიმბოლოები, მიმანიშნებელი მოვლენის ყოვლისმომცელობასა და საყოველთაოობაზე.

⁷ ჯავახიშვილი, სტელის, 1988, N8, გვ. 97-99.

⁸ Dalton, Byzantine, 911, pp. 207-208.

ნოგრაფიაში „დღე განკითხვისა“ ქრისტეს ტრიბუნალი ორზე მეტი მოციქულით წარმოდგენილია კასტორიის წმ. სტეფანეს ეკლესიის ნართექსის ფრესკაზე (IX-X საუკუნეები), ტორჩელოს მოზაიკაზე (XII საუკუნე), ქართული მონუმენტური მხატვრობის ძეგლებზე - გარეჯის უდაბნოს ქვაბული ეკლესიაში (X საუკუნე), ატენში (XI საუკუნე), ბოჭორმაში (XI საუკუნე), ტიმოთესუბანსა (XIII საუკუნე) და ასე შემდეგ.

წმინდა პეტრეს რელიეფური გამოსახულება, ქრისტესთან ერთად, ვალეს ტიმპანზე (X საუკუნე), მათთან ერთადაა პავლეც იყალთოს სამების (X საუკუნე) და გოგნის კანკელის (X საუკუნე)⁹ რელიეფებზე, სხვადასხვა კომპოზიციაში.

არსებული მასალის გაცნობა ცხადყოფს, რომ ქართული რელიეფური ქანდაკება პეტრე და პავლე მოციქულებს ქრისტე-მსაჯულის გვერდით უკვე VI საუკუნის ქვაკვარებზე გამოსახავს განკითხვის ლაკონიური ფორმულით, რომელსაც ღრმა ესქატოლოგიური პრინციპები ედო საფუძვლად. მოგვიანებით ამ იკონოგრაფიულ რედაქციას ჯოისუბნის მოქანდაკეც მიმართავს და X საუკუნეში „დღე განკითხვის“ შედარებით ვრცელ სურათს ქმნის, ამბატებს რა მსჯავრის ცენტრალურ კომპოზიციას ესქატოლოგიური დოგმატიკის შემცველ სკულპტურულ თემებს.

სიუჟეტურ კომპოზიციას თავს არიდებს ხახულის მოქანდაკე-ოსტატი და პორტალზე, დამოუკიდებელი ფიგურების სახით, ერთი შეხედვით ერთმანეთისაგან განცალკევებულად წარმოდგენილ გამოსახულებებს გარკვეული შინაარსობრივი კავშირით აერთიანებს. როგორც ზემოთ ითქვა, ესაა ქრისტიანობის დიდების, აღდგომისა და ესქატოლოგიური ხსნის იდეა. ამგვარი კომპოზიციური წყობა მეტი სიცხადით წარმოაჩენს გამოსახულებათა სიმბოლურ საზრისს. ალეგორიული მნიშვნელობის მქონე თითოეული ფიგურა ადრექრისტიანული ეპოქისათვის სახასიათო ხატოვანი მეტყველების პრინციპებს ექვემდებარება და, მხატვრული ღირსების გარდა, სიმბოლური ამროვნების სიღრმით გვიზიდავს.

ხახულის პორტალზე წმინდა პეტრეს განთავსებას საკრალური მნიშვნელობა აქვს. პორტალი აქ ტრადიციულად გაგებულია რო-

⁹ ერთი ვერსიით, გოგნის კანკელზე, ქრისტესთან ერთად, თავნი მოციქულთანი არიან, მეორე ვერსიის მიხედვით - წინასწარმეტყველები ენოქი და ელია. ამასთან დაკავშირებით იხ.: სარავა, კანკელის, 2013, კრ. XXIII, გვ. 197-206; კვაჭატაძე, უფლის, 2014, N 17, გვ. 131-143.

გორც სამოთხის კარი, სასუფეველის ბჭე, „რომელშიც მხოლოდ მართალნი შევლენ“.¹⁰ როგორც აღვნიშნეთ, პეტრე მოციქული გასაღებით „დღე განკითხვის“ იკონოგრაფიაში სწორედ სამოთხის ბჭესთან გამოსახება. გარდა ამისა, სახარების ტექსტიდან გამომდინარე, მაცხოვარი „კარიბჭესთან“ ასოცირდება, მისივე სიტყვებით – „მე ვარ კარი; ვინც ჩემით შევა, ცხონდება: შევა და გამოვა, და ჰპოვებს საძოვარს“ (იოანე 10:9). ის არის შუამავალი ადამიანსა და ღმერთს შორის, გზა ქრისტიანისა სასუფეველისკენ. აქ კარის ფუნქციური და სახისმეტყველებითი მნიშვნელობა გაერთიანებულია, მისი გავლით საკრალურ სივრცეში ვხვდებით, სამოთხის (საკურთხეველის) პირისპირ. ხახულის პორტალის ფიგურების ნაწილი ქრისტეს ანალოგად, ნაწილი კი აღდგომისა და ხსნის, ესქატოლოგიურ ნიშან-სიმბოლოდ მოიაზრება და თავისებურ მხატვრულ-თეოლოგიურ ნაშაგად გვევლინება.

პორტალზე არსებული მამლის ფიგურა, პეტრესთან მიმართებით, თვალნათლივ წარმოგვიდგენს ცოდვილის, რომელიც იწანებს,¹¹ სიმბოლურ-თეოლოგიურ კონტექსტს და ორგანულად უკავშირდება სამოთხეში შესვლის იდეას.

ხახულის მსგავსად, ტაძრის პორტალის სამოთხის კარად და მათ ერთგვარ მცველებად მოციქულთა გააზრება, არაერთხელ მეორდება სომხური ტაძრების ფასადებზე – აღჯოცვანქის (XIII საუკუნე) დასავლეთი პორტალის მოციქულთა მონუმენტური გამოსახულებები – პავლე და პეტრე ხელში გასაღებით – კარიბჭისკენ არიან მიმართულნი¹² (სურ. 7), მრენის კათედრალის (VII საუკუნე) დასავლეთის ფასადზე პეტრე წელზე ჩამოკიდებული გასაღებითაა, გელარდის მონასტრის მავზოლეუმის (XIII საუკუნე) კარის სკულპტურულ შემკულობაშიც მოციქულები არიან (სურ. 8).

ხახულში ყურადღებას იპყრობს პეტრეს არატრადიციული იკონოგრაფიული ტიპი – მის მოპირდაპირედ განთავსებული აღექსანდრე მაკედონელის მსგავსად, ის ხვეულთმიანი და უწვერული ახალგაზრდა ჭაბუკია, ეს კი ეწინააღმდეგება ქრისტიანულ იკონოგრაფიაში გავრცელებული მოციქულის იერს. ატრიბუტები უეჭველს ხდის ფიგურის სწორედ წმინდა პეტრესთან იდენტიფიცირებას.¹³

¹⁰ ჯობაძე, ადრეული, 2007, გვ. 174-175.

¹¹ LCI, 1994, vol. 2, pp. 204-2010.

¹² Закарян, Образы, 1983, გვ. 6.

¹³ დ. ვინფილდის მოსაზრებით, გამოსახული ფიგურა შესაძლოა ეკუთვნოდეს

სურ. 7. მოციქულები პეტრე და პავლე.
აღვოცვანქის მონასტრის პორტალი. XIII ს.

სურ. 8. მოციქულები პეტრე და პავლე.
გელარდის ეკლესიის პორტალი. XIII ს.

ჩვენს ხელთ არსებული მასალის გათვალისწინებით, აღნიშნული ნიმუშის გარდა, სხვა ამგვარ გამოსახულებას ვერ დავასახელებთ. მისი სახით ქართულმა რელიეფურმა ქანდაკებამ წმინდა პეტრეს უნიკალური და საინტერესო მაგალითი შემოგვინახა.

რელიეფის შესრულების სტილური მახასიათებლები მისი შექმნის პერიოდის ამოცანებს პასუხობს. ფიგურის პირობით-სიბრტყობრივი გამოსახვისა და ასიმეტრიულობის მიუხედავად, შეიმჩნევა სხეულის მოდელირებისა და ცალკეული ფორმების გადმოცემაში დეკორატიული ელემენტების გამოყენებისაკენ სწრაფვა. ქსოვილის დენადი და მოქნილი აბრისი კომპოზიციური დასრულებულობის შეგრძნებას იწვევს და ფიგურას გამომსახველობას მატებს. აღნიშნული ტენდენციები გამოარჩევს მას წინა ეპოქის კუთხოვანი და პრიმიტიული რელიეფური ნიმუშებისაგან,

ამრიგად, ხახულის პორტალზე მოციქული პეტრე წამოგვიდგება კარიბჭის მცველის განზოგადებული, სიმბოლური სახით. ფართო გაგებით, ის საკუთარ თავში მოიცავს აპოკალიფსის მისტერიას და განკითხვის დღის საბოლოო შედეგზე მიუთითებს. სამოთხეში დამკვიდრების ამგვარი ლაკონიური ფორმით ასახვა თემის ინტერპრეტირების საშუალებას გვაძლევს. ვფიქრობთ, რელიეფის პორტალზე გამოსახვა თეოლოგიურ-მხატვრული ამოცანების ორიგინალურად გადაწყვეტის შემთხვევაა. „განკითხვის დღის“ იკონოგრაფიულ სქემაში შემავალი მოციქულ პეტრეს ფიგურა კლიტითა და გასაღებით, კიდევ ერთი ეპიზოდით ამდიდრებს ქართულ მოქანდაკეობაში წარმოდგენილ ესქატოლოგიურ თემატიკას.

ღმრთისმშობელს, სამოთხის კართან მისი სიმბოლური კავშირის გამო, თუმცა, საბოლოოდ, მას მაინც პეტრედ მიიჩნევს. ამასთან დაკავშირებით, იხ.: Winfield, დასახ. ნაშრომი, გვ. 62.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- Dalton O. M., Byzantine Art and Archaeology, Oxford, 1911.
- Djobadze W., Early medieval Georgian monasteries in historical Tao, Klarjeti and Shavsheti, Stuttgart, 1992.
- Lexikon der Christlichen Iconographie (LCI), Herausgegeben von Engebert Kirschbaum, Rom, Freiburg, Basel, Wien, 1968, 1994, vol. 2.
- Winfield D., Some Early Figure Sculpture from North-East Turkey, Journal of the Warburg and Courtauld Institutes, vol. 31, 1968.
- ალადაშვილი ნ., ხახულის ტაძრის სამხრეთი პორტალი, ქართული ხელოვნების ნარკვევები, თბ., 2004.
- ჯავახიშვილი გ., ადრეული შუა საუკუნეების ქართული მცირე ქანდაკება, თბ., 2014.
- ჯავახიშვილი გ., სტელის ფრაგმენტი სოფელ გორადან, საბჭოთა ხელოვნება, 1988, N 8, გვ. 96-100.
- ჯობაძე გ., ადრეული შუა საუკუნეების ქართული მონასტრები ისტორიულ ტაოში, კლარჯეთსა და შავშეთში, თბ., 2007.
- ხუნდაძე თ., ალექსანდრე დიდის ამბღლება ხახულის ეკლესიის რელიეფზე, საქართველოს სიძველენი, 2007, N 10, გვ. 49-64.
- Закарян Л., Образы Петра и Павла в армянской монументальной скульптуре и их грузинские параллели, ქართული ხელოვნებისადმი მიძღვნილი IV საერთაშორისო სიმპოზიუმი, თბ., 1983.

are integrated into church decoration, and how their structure and meaning develop and transform over time.

The analysis enables a broader cultural and artistic interpretation of the Vale crosses, presenting them as a transitional example within Georgian sculptural tradition — a connective link between earlier traditions and emerging stylistic approaches in the second half of the 10th century.

Ketevan Ochkhikidze,
PhD in Art History and Theory,
Assistant in the Department of Art History
at Shota Rustaveli Theatre and Film Georgia State University

RELIEF ON THE PORTAL OF THE MAIN CHURCH OF SAINT PETER OF KHAKHULI (10TH CENTURY)

Keywords: *Medieval Georgian sculpture, portal of the Khakhuli church, Apostle Peter, Guardian of the gate of Paradise, Judgment Day, eschatology*

Abstract

On the southern portal of the main church of Khakhuli (10th century), Saint Peter is depicted holding a key and a lock, which, according to the Gospel narrative (Matthew 16:18), serves as an eschatological symbol of the guardian of the Gate of Paradise. In this context, the portal takes on the meaning of the Gates of Paradise, through which we enter the sacred space. Other sculptures around the door (such as Jonah's salvation from the belly of the whale, the ascension of Alexander the Great, griffin, rooster, etc.) are related to the themes of salvation and resurrection, and „Ascension of the Cross” on the tympanum ties all the images together with an eschatological idea. Each of them carries deep symbolic meaning

and serves as a clear example of original artistic-theological thinking in the context of the portal.

Saint Peter as an eschatological symbol of the guardian of the Gate of Paradise is confirmed in the iconography of the „Judgement Day” where he is often depicted in medieval Georgian monumental paintings (Ateni (11th century), Bochorma (11th century), Ikvi (12th century), Bethania (12th century), Akhtala (13th century), Timotesubani (13th century), and others) in front of the gates of Paradise, as a psychopomp — after the judgement he leads the righteous to Heaven. In some cases, Saint Peter is depicted without a key, awaiting the righteous at the gates of Paradise.

A different situation is seen in figurative reliefs. Apart from Khakhuli, Saint Peter is depicted with a key only in the church of Joisubani (10th century), where, alongside Apostle Paul, he is a participant in Christ’s judgement, while holding the keys of the Gates of Paradise. Just below him, on another slab, is the weighing of the souls of the righteous and sinners. These images look like the classical composition of the «Judgement Day,» where the Apostle Peter leads the righteous towards Paradise. A similar composition of judgement is carved on the capital of the cross pillar (6th century) from Gora, Dmanisi region. Along with the enthroned Christ, the figures of the apostles Peter and Paul are depicted without any attributes. The scene reflects a laconic three-figure iconographic scheme of Christ’s judgement, as Christ sitting on the throne already hints at the judgement taking place. An analogous scene appears on the Barberini plaque from the 5th–6th centuries, which represents one of the earliest iconographic themes of Christ’s and the apostles’ judgement. According to the existing materials, Georgian relief sculpture depicts the apostles Peter and Paul alongside Christ the Judge on stone crosses since the 6th century, based on deep eschatological principles.

The connection between the portal of the main church of Khakhuli and the Gates of Paradise on one hand and the perception of the apostle Peter as a kind of guardian on the other is paralleled with the art of both Eastern and Western Christian countries. This relationship is particularly evident on the facades of Armenian churches — on the

western portal of the church of Aghjotsvank (13th century) there are monumental depictions of the apostles Paul and Peter holding keys in his hands, directed towards the gates; on the western facade of the Cathedral of Mren (7th century), Peter has a key hanging on his waist; the sculptural decoration of the gate of the mausoleum of the Geghard Monastery (13th century) also features apostles. The apostle Peter is a part of the grand compositions of the «Last Judgement» on the portals of Romanesque and Gothic cathedrals or is placed near the gates (Autun (12th century), Basel (12th century), Amiens (13th century), Bourges (13th century), Arles (12th - 15th centuries), Paris (13th century), Fribourg (Switzerland, 14th century), Vézelay (12th century), and others).

On the portal of Khakhuli, a non-traditional iconographic type of Saint Peter is used — similar to Alexander the Great, positioned opposite to him, he is depicted as a young, beardless man with curly hair, contrasting with the traditional depiction of the apostle in Christian iconography. However, the attributes undoubtedly identify the figure as Saint Peter. In that way, the Georgian relief sculpture preserves a unique and interesting example of Saint Peter.

Thus, on the Khakhuli portal, the apostle Peter appears in a symbolic form as the guardian of the Gates of Paradise. In a broader sense, he embodies the mystery of the Apocalypse and points to the outcome of the Judgement Day.